

СЛОВНИК ШЕКСПІРА В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

П'єси Шекспіра є багатим літературним джерелом словникового складу англійської мови. Цей неперевершений драматург, словник якого налічує 12000 слів, вніс більше зворотів ніж В. Скотт, Ч. Діккенс, У. Теккерей і всі сучасні письменники разом узяті. Збагачення англійської мови шекспіризмами було особливо помітним у XIX і XX ст. Цей вплив можна простежувати сьогодні у двох планах: розмовній мові та творах письменників. Вживаючи загальнопоширені порівняння (*free as mountain wind, true as steel, soft as dove's down, as good as one's word*) чи експресивні звороти (*the beginning of the end, salad days, a towering passion, a cat with nine lives, to give the devil his due, to number sands*) чи цілі речення (*Give every man thy ear but few thy voice, I know a trick worth two of that, Brevity is the soul of wit, Woman, frailty is thy name*) англійці вже не пам'ятають, з якої п'єси вони взяті, а навіть, що першим вжив їх чи записав Шекспір. Дослідник Генрі Вотт сказав про такі звороти, що вони «удостоїлися бути неідентифікованими»¹, іншими словами це означає, що народ прийняв їх за свої.

Г. Вотт не єдиний, кого зацікавили шекспіризми в сучасній англійській мові. Їх досліджували за останній час Г. Бредлі, Б. Грум, Д. Браунінг, Б. Евенз² та інші, а в нашій країні — А. В. Кунін та Л. Ф. Свиридова³. Англійські вчені займалися в основному складенням списків шекспіризмів, але й досі не встановили остаточно скільки їх вживається англійськими та американськими письменниками. Увагу радянських дослідників привернули структурно-семантичні та стилістичні особливості цих зворотів, питання про їх кількість вони вирішували лише посередньо.

Зрозуміло, що найбільша кількість висловів походить з трагедій, в яких драматург досяг вершин своєї майстерності. На першому місці серед них є «Гамлет». У передмові до словника шекспіризмів Д. Браунінг висловлює думку, що майже кожен рядок з цієї філософської п'єси був колись цитований. Проте на основі спостережень над частотністю повторювання окремих зворотів укладач прийшов до висновку, що їх є тільки 350. Тільки у «Королі Лірі» та «Отелло» — 200, у «Макбеті» — 175, у «Ромео та Джульєтті» — 150. У комедіях та історичних хроніках їх значно менше. Шляхом вивчення і порівняння списків шекспіризмів Л. Ф. Свиридова дослідила, що в наш час вживається най-

¹ Watt H. A. *Outlines of Shakespeare's Plays*. London, 1963, p. 190.

² Bredley H. *The Making of English*. London, 1946; Groom B. *A Short History of English Words*. London, 1949; Evans B. I. *The Language of Shakespeare's Plays*. London, 1952; *Everyman's Dictionary of Shakespeare's Quotations* compiled by D. Browning. London, 1961.

³ Кунін А. В. *Английская фразеология*. М., «Высшая школа», 1970; Свиридова Л. Ф. *Обогащение английской фразеологии шекспиризмами*. Автореферат канд. дисс. М., 1968; *Выразительные свойства фразеологических единиц, созданных Шекспиром*. — «Ученые записки ТГПИИ», вып. XXIV. Тамбов, 1968, 166—180.

частіше 105 зворотів. Цієї ж думки дотримується А. В. Кунін. Г. Вотт вважає, що їх є 101; з них 18 — з «Гамлета», 10 — з «Отелло», 6 — з «Макбета», 4 — з «Ромео і Джульєтта» і лише 3 — з «Короля Ліра».

Зупинимося на деяких зворотах з «Гамлета», цієї найдовшої та найвидатнішої трагедії Шекспіра. Найпопулярніший зворот — «бути найвидатнішою трагедією Шекспіра». Найпопулярніший зворот — «бути найвидатнішою трагедією Шекспіра». Найпопулярніший зворот — «бути найвидатнішою трагедією Шекспіра».

Загальновживаним є також зворот «to out-Herod Herod», де дієслово, утворене з власного імені з префіксом «out» означає «переіграти самого Ірода», або, як подає Англо-український словник І. Подвезько «перевершити самого Ірода в шаленстві», «перестаратися». У цьому останньому значенні він часто входить у полотно художніх творів, наприклад: «I was playing the part of Richard the Third in a country barn, and absolutely out-Heroding Herod» (W. Irving, «Tales of a Traveller», part II). Цей зворот став фразеологічною моделлю. Замість слова Ірод може бути поставлене інше ім'я, як це зробив У. Теккерей: «But I have no patience with Jos and his dandified modesty. It is out-Josephing Joseph, my dear!» (Vanity Fair, ch. IV), що означає: бути скромнішим ніж біблійний Йосиф. Зустрічається також зворот: to out-Zola Zola, в розмовній мові — to out-father father, to out-mother mother, а в студентському середовищі — to out-teacher teacher, to out-professor professor.

Так само популярним є зворот «There's the rub» — ось де заважає; ось у чому трудність; втім то й лихо. Він появляється в художніх творах у варіантах: here's the rub, here lies the rub. «But then here lies the rub. The Halcyon frigate is expected here in these parts immediately» (W. Scott. The «Pirates», ch. XXXIV). «And what would be my Lord Durrissdeer's answer? asks he. Aye, said I, that is the rub» (R. Stevenson. «The Master of Ballantrae», ch. VIII). «Divorce Martha? That was the rub» (T. Hardy. «Power without Glory», ch. VII).

Зупинимося ще на звороті: «in my mind's eye» — а уяві, думкою, який також часто виступає на сторінках художніх творів. «He saw him in his mind's eye a collegian, a parliamentarian» (W. Thackeray. «Vanity Fair», ch. LXI). Several times I played «in my mind's eye» and in each case I lost» (W. Foster. «Pages from a Worker's Life», ch. III). «Then my sole relief was to walk along the corridor ... and allow my mind's eye to dwell on whatever bright visions rose before it» (Ch. Bronte. «Jane Eyre», ch. XII).

Часто можна зустріти і такі звороти з «Гамлета» як: flaming youth, to the manner born, the whips and scorns of time, more matter and less art, neither a borrower nor a lender be та інші.

Увагу англіїстів привертають також численні метафори, які вражають уяву влучністю вислову, красою, іронією чи дотепом. Їх можна знайти майже у кожному рядку «Гамлета» та інших трагедій Шекспіра. Згадаймо хоча б образну метафору «to speak daggers» — говорити кинджалами, говорити гнівно, яка і досі зберегла силу вислову і є прикладом лаконічної мови Шекспіра. Інша метафора «to cudgel one's brains» відповідає звороту «ламати собі голову», дослівно «бити наскою по голові». Часто вживається також: «the primrose path of dalliance» «шлях насолод», дослівно — «шлях, засипаний первоцвітом насолоди»; кінцівка метафори of dalliance — «розваги, насолоди» вийшла з туру має метафора «this mortal coil», яка перекладається тепер «життєвий шум», «життя», де слово «coil» є архаїзмом і вживається у сучасній мові лише в цьому шекспірівському вислові.

Чимало зворотів запозичила англійська мова з трагедії «Макбет», наприклад: «soign of vantage» — добрий пункт для спостереження, або ж «at one fell swoop» — за одним помахом. Та найбільш популярною є метафора «the milk of human kindness» — ходяча лагідність, дослівно «молоко людської доброти».

Найбільш відомі звороти з п'єси «Отелло»: «seamy side» — зворотна сторона медалі, дослівно «від сторони швів»; «melting mood» — зворушливий настрій, дослівно «таючий настрій»; «foregone conclusions» — заздалегідь підготовлений осуд.

Із зворотів п'єси «Як вам це подобається?» живучими виявилися слідуючі: «lack-lustre eye» — «матове око», «not to have a word to throw at a dog» — «бути мовчуном», дослівно «не мати й слова, щоб кинути в собаку»; «to lay it on with a trowel» — розсинати похвали, дослівно «класти совком грубі підхлібства».

З інших п'єс дійшли окремі звороти: «single blessedness» — «безшлюбність», з жартівливим значенням «щастя жити неодруженим» з п'єси «Сон літньої ночі» та «salad days» — «телячі роки» (зелений колір салату є тут символом незрілості); з трагедії «Антоній і Клеопатра» — «against the grain» — «проти шерсті», «проти бажання», дослівно «під волос», де слово «grain» вжите у значенні шкіри з волоссям перед гарбуванням. З п'єси «Віндзорські жартівниці» — «the King's English»; з «Короля Ліра» — «more sinned against than sinning» — «більше жертва чужих гріхів ніж грішник»; з «Бури» — «his complexion is perfect» — «мати вигляд шибеничника»; з «Юлія Цезаря» — «to have an itching palm» — «свербить рука до грошей».

Зрозуміло, що цим аж ніяк не вичерпується список зворотів, які задовжують Шекспіру своїм існуванням у сучасній англійській мові.

Майже усі п'єси Шекспіра пересипані прислів'ями та приказками. У більшості випадків трудно говорити про те, що їх вигадав Шекспір. Йому належить також остаточна редакція прислів'їв, вибраних з огляду на потребу римування. До таких належить греське прислів'я: «Discretion is the better part of valour» — «обережність повинна йти у парі з відвагою», яке вже Кекстон записав у версії «More is worth a good retrace than a foolish abiding». Десятки інших приказок, наприклад: «Lend your money and loose your friends» — «позичиш гроші, втраатиш друга» («Гамлет»), «The devil sometimes speaks the truth» — «орт ніколи правду говорить» («Річард III»), «The greatest talkers are the least doers» — «хто багато говорить, той мало робить» («Річард III»), «Pouring oil on the fire is not the way to quench it» — «підливаючи масло у вогонь, не погасиш його» («Коріолан»), «If two men ride on horses one must ride behind» — «коли двох їде верхи, один мусить бути позаду» («Багато шуму з нічого») та ін. існували, напевно, й до Шекспіра. Вони оживають кожен раз, коли знову звучать із сцени, або появляються на сторінках творів.

Іншим доказом живучості словника Шекспіра є факт, що сучасні письменники вміщують звороти з його п'єс у заголовках творів. Цікаві дані про це можна знайти у книжці «Outlines of Shakespeare's Plays»⁴, автори якої нарахували 103 випадки. Найбільше заголовків (24) взято з трагедії «Гамлет». Вже перші слова принца Гамлета у цій п'єсі (I дія, сцена 2): «A little more than kin, and less than kind» послужили заголовком до книжки С. Ліфорпа «More than Kin» та С. Дубі «Less than Kind». Рядок із першої дії третьої сцени «Himself the Primrose Path of Dalliance Treads» використала Голден Барбара: «The Primrose Path». Інший рядок цієї ж сцени «Thou canst not then be false to any

⁴ Watt H. A. Outlines of Shakespeare's Plays, London, 1963.

man» привернув увагу Д. Форда, який вжив у заголовку такі слова: «False to any Man».

Заголовок «How Like an Angel» книжки А. Макдоннела та Стаута Реха «How Like a God» взяті з ренесансного гімну людині в другій сцені другої дії, який починається словами: «What a piece of work is man! ... in action, how like an angel! in apprehension how like a god!».

Іншим прикладом є заголовок книжки Д. Нормана «The Whips of Time», взятий з рядка першої сцени в третій дії: «For who would bear the whips and scorns of time?». У назві книжки С. Маккенна «The Undiscovered Country» та Д. Ауслендера «No Traveller Returns» впізнаємо інший рядок цієї ж сцени: «The undiscovered country, from whose bowels no traveller returns». Шекспірові вислови з цієї ж трагедії вжили і інші автори для своїх творів.

Багато заголовків взято з фрагменту з п'ятої сцени п'ятої дії «Макбет»:

«To-morrow, and to-morrow, and to-morrow
Creeps in this petty pace from day to day
To the last syllable of recorded time;
And all our yesterdays have lighted fools
The way to dusty death. Out, out brief candle!
Life's but a walking shadow, a poor player
That struts and frets his hour upon the stage
And then is heard no more: it is a tale,
Told by an idiot, full of sound and fury
Signifying nothing»⁵.

«Все завтра, та все завтра, та все завтра —
Дрібненькою ходою — день у день,
І так закінчується наш літопис.
Всі «вчора» путь освітлювали дуракам
До праху смерті. Вже, вже, вже!
Життя — рухлива тінь, актор нічого не:
Годину чваниться, горить на сцені, —
І край; оповідання ідіота,
Палке та толосне, але нічого
Не значущє»⁶.

Цей уривок тексту використало аж дев'ять письменників⁷.

«To-morrow, and to-morrow», by I. Barrie,
«This Petty Pace» by B. Pinkerton,
«All our Yesterdays» by H. M. Tomlinson,
«Dusty Death» by C. Robbins,
«Brief Candles» by A. Huxley,
«Walking Shadows» by E. W. White,
«Poor Players» by H. Child,
«Told by an Idiot» by R. Macaulay,
«The Sound and Fury» by W. Faulkner.

Шекспірові рядки допомагають розкрити суть заголовків та задум письменників. Назвавши свою книжку «The Sound and the Fury» В. Фолкнер вивів серед її героїв ідіота Бенджі, що є «одним з великих ідіотів у літературі»⁸. Історії, які він розказує, супроводжуються шаленим криком, проте письменник вклав у них певний зміст і глибокі сентенції про життя. Можна б ще пригадати, що той самий рядок з трагедії «Макбет» використала ще перед В. Фолкнером Роуз Маколі для своєї повісті «Told by an Idiot».

Джеймс Баррі дав заголовок одній з своїх п'єс «Dear Brutus». Зрозуміти вибір автора та зв'язок слів з трагедії «Юлій Цезар» (дія

⁵ The Complete Works of William Shakespeare. London—Glasgow, 1932, P. 1124.
⁶ Шекспір В. Вибрані твори, т. 1. К., «Мистецтво», 1950, 625.

⁷ Заголовки та прізвища подаються англійською мовою.

⁸ Waggoner H. H. W. Faulkner, N. Y., 1959, p. 46.

перша, сцена друга) можна лише тоді, коли прочитати їх в контексті: «The fault, dear Brutus, is not in our stars, but in ourselves that we are underlings», «Вина, дорогий Бруте, лежить не в наших зірках, а в нас самих, що ми є підрядними фігурами». Це лейтмотив всієї п'єси Баррі, де зображені люди, які парікають на своє життя, бо, мовляв, обставини роблять їх бездіяльними. Зміна обставин не міняє їх. Вони залишаються такими ж.

Заголовок книжки Т. Гарді «Under the Greenwood Tree» є першим рядком легковажної пісеньки Анієнс в комедії «Як вам це подобається?»

«Under a greenwood tree
Who loved to lie with me...
Here shall we see
No enemy
But winter and rough weather»².

Книжка про любовні перипетії сільської вчительки написана у такому ж легкому тоні, як настрої пісні. Люди живуть весело і мирно, єдині неприємності — це зима і погана погода.

Навіть для своєї книжки про суспільство у XXV ст. А. Гакслі використав слова, взяті із п'єси «Буря» «Brave New World». У першій сцені п'ятої дії цієї п'єси Міранда, побачивши вперше королівський почот вигукує: «Oh brave new world, that has such people in it». Ці слова Шекспір вжив в іронічному плані, бо Міранда не добачує, що в почоті є люди, які багатим одягом прикривають злочинний характер. Ще більш іронічно прозвучали ці слова у заголовку книжки А. Гакслі про майбутнє суспільство.

Створені майстром художнього слова шекспірові звороти живуть не лише в його п'єсах, але й у серцях і свідомості людей, оживаючи повсякчас у розмовній мові та на сторінках творів. Емоційність мови, вміння поєднання думки і чуття збагачує уяву письменників, які звертаються до Шекспіра, як невичерпного джерела натхнення при виборі заголовків своїх творів і задумів самих творів.

Про велику силу впливу мови Шекспіра свідчить і те, що до неї не раз зверталися класики марксизму. Крилаті слова і художні образи Шекспіра знаходимо особливо часто у творах В. І. Леніна. Зворот «фунт м'яса» та образ скупого Шейлока з п'єси «Венеціанський купець» зустрічається у роботі «Держава і революція» та «Пролетарська революція і ренегат Каутський». Ввійшли в Ленінські роботи образ Гамлета і такі вислови з цієї трагедії, як «бути чи не бути» — ось у чому питання», «слова, слова, слова...», «черевик вона ще не зносила» — вжите як образне визначення швидкої зміни переконань, прив'язаностей. З п'єси «Сон літньої ночі» В. І. Ленін використав вислів «справжня любов ніколи не розвивається гладко».

Наповнення цих зворотів політичним змістом та політичне заострення емоційного впливу художніх образів з п'єс Шекспіра є результатом глибокого проникнення В. І. Леніним у суть висловів та вміння передбачити еволюцію їх художнього образу.

Е. П. БОРТНИК

СЛОВАРЬ ШЕКСПИРА В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Влияние шекспировских оборотов на современный английский язык прослеживается в двух планах: разговорном языке и языке произведений писателей. Многие из них стали настолько общеупотребительными, что народ принял их за свои. Самое

² The Complete Works of William Shakespeare, op. cit. p. 260.

большое количество оборотов и фраз почеркнуто из трагедий, в которых драматург достиг непревзойденного мастерства. Многие из них были впоследствии неоднократно парафразированы. Почти все пьесы Шекспира пересыпаны пословицами. В ряде случаев Шекспиру принадлежит их последняя редакция. Доказательством жизнеспособности шекспировских выражений может послужить тот факт, что многие современные писатели используют их в заголовках своих произведений, например «Under the Greenwood Tree» Томаса Гарди или «The Sound and the Fury» У. Фолкнера.

E. P. BORTNIK

SHAKESPEARIAN PHRASES AND LOCUTIONS

Summary

Shakespearian phrases are found both in colloquial English and in the works of writers. Many of them became so popular, that at present they are not even associated with Shakespeare. The largest number of popular phrases originate from his tragedies. The locution «to out-Herod Herod» turned to be very productive. It generated a number of phrases: to out-father father, to out-teacher teacher etc. There are many proverbs in Shakespeare's plays. The final wording of many of them is due to him.

The vitality of Shakespearian phrases is proved by the fact that modern writers often make them titles of their writings e.g. W. Faulkner's «The Sound and the Fury», T. Hardy's «Under the Greenwood Tree», S. Maugham's «Cakes and Ale».
